

УДК 130.2 : 37.013.73

І.І. МУСІЄНКО

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ТА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Мусієнко Іван Іванович – д. н. з державного управління, професор кафедри «Основи забезпечення державної безпеки, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності» Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

У статті аналізуються перспективи та можливості модернізації механізмів управління і змісту вітчизняної системи професійної освіти в контексті забезпечення національної безпеки України. Обґрунтовується, що професійна освіта за умов глобалізації та інформатизації ринку праці може відігравати як стабілізуючу, так і дестабілізуючу функцію. Вивчення й використання можливостей і перспектив профорієнтації сприятиме стабілізації суспільства та успішному функціонуванню системи національної безпеки України.

Ключові слова: професійна освіта, профорієнтація, ринок праці, національна безпека, модернізація.

В статье анализируются перспективы и возможности модернизации механизмов управления и содержания отечественной системы профессионального образования в контексте обеспечения национальной безопасности Украины. Обосновывается, что профессиональное образование в условиях глобализации и информатизации рынка труда может сыграть как стабилизирующую, так и дестабилизирующую роль. Изучение и использование возможностей и перспектив профориентации будет способствовать стабилизации общества и успешному функционированию системы национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: профессиональное образование, профориентация, рынок труда, национальная безопасность, модернизация.

In the article the perspectives and possibilities of modernization of instruments of management and context of national system of education in contexts of national security of Ukraine guarantee are analyzed. It is based that professional education in conditions of globalization and modernization of labor market can play stabilization role as well as destabilization one. Researching and usage of possibilities and perspectives of professional orientation will lead to stabilization of society and successful functioning of national security system of Ukraine.

Key words: professional education, professional orientation, labor market, national security, modernization.

© І.І. Мусієнко, 2012

Постановка проблеми. Професійна діяльність є невід'ємною складовою життєвого світу людини і виконує важливу суспільно відтворюючу функцію. Зміни, які відбулися у світі праці протягом останніх років, суттєво вплинули на систему професійної освіти. Особливо актуальною дана проблема є для України, де ринок праці формується здебільшого стихійно, створюючи ризики у різних сферах суспільного буття. Суспільні, освітні та професійні ризики посилюються зі становленням інформаційного суспільства та прискоренням глобалізаційних процесів. Адаптація глобалізація та інформатизація світу праці створює нові форми організації праці на відстані, сприяє становленню транснаціональних компаній та переміщенню ринку праці у кіберпростір, що, в свою чергу, робить надзвичайно складним забезпечення національної безпеки. Тож метою статті є розкриття особливостей забезпечення національної безпеки у світі праці інформаційного суспільства, а також обґрунтування нової системи професійної освіти, яка відповідає національним потребам та інтересам сучасної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної освіти в її різних ракурсах розглядається у працях В. Андрущенка, Л. Дворніченка, С. Клепка, М. Култаєвої, Є. Мануйлова та ін. Однак ще відсутні наукові праці, які були б присвячені питанням регулювання професійної освіти, профорієнтаційної роботи та реалізації людини у

світі праці в контексті національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зауважити, що ті умови, в яких опинилася професійна освіта, обумовлюють структурні зміни у професійній діяльності. З одного боку - руйнація системи професійної освіти, що спричинена розривом тих інституціональних (міжінституціональних) зв'язків, які склалися в жорсткій залежності, по-перше, від держави, по-друге, від виробництва, по-третє, від школи. З іншого – розширення перспектив професійного самовизначення через глобальний попит на ті чи інші професії, які прискореним темпом констатують нові реалії є водночас викликом і шансом як для модернізації сучасної освіти, так і для функціонування системи безпеки. Адаптація людини у світі професії супроводжується соціальним і культурним розшаруванням. Свідченням чого є як зростання чисельності освічених, добре підготовлених людей, як відомо, багато хто з них швидко знаходить сферу застосування своїх знань і вмій у розвинених західних країнах, так і тих, які не змогли адаптуватися до нових умов праці та проживання. Тож для певної частини молоді незапитаність знань обертається прагненням реалізувати свій потенціал поза Україною. В іншій частині молоді спостерігається незапитаність знань та освіти в Україні. Невисокі культура, інтелект, освіченість змушують потенційних

фахівців звертати свій погляд до таких способів діяльності, які пов'язані з криміналом [див. більш детально 7, с. 63]. Можна погодитися в тому, що одержання дипломів, атестатів та сертифікатів в українському суспільстві здебільшого стає самоціллю, що спричиняє відчуження освіти від світу праці і життєвого світу особистості. Орієнтація на вибір так званих «престижних» професій у більшості випадків призводить до життєвих криз, а у перспективі є суспільним ризиком, бо не виправдує витрат на підготовку [1, с. 154-155].

Отже, ми стикаємося з принципово новими соціально-освітніми умовами, які, на жаль, ще повною мірою не усвідомлені в суспільстві. Суть їх у такому. Розвиток українського виробництва і суспільства в цілому найближчим часом опиниться в значно більшій, ніж зараз, залежності від рівня і якості підготовки фахівців. Це означає, що освітня система, яка виступала традиційно не головним, останнім часом вторинним фактором в інтересах національної безпеки, буде визначально впливати на напрям суспільного та виробничого розвитку. Одночасно зростає і роль освітньої системи, від ефективності функціонування якої тісніше залежатиме сама система забезпечення безпеки країни. Тож виникає логічний ланцюжок: «суспільство – виробництво – освітня система – національна безпека». Строго кажучи, вона існувала і раніше, 15–20 років тому, і ефективно працювала у системі національної безпеки, однак зв'язки між зазначеними ланками на початку 90-х років були перервані і не осмислювалися на рівні внутрішньої потреби кожної ланки в ефективному функціонуванні в системі національної безпеки держави. Більше того, вони мали суто формальний характер в системі інтересів національної безпеки України. Зовні все було досить благополучно. Існувала державна планова система замовлення та розподілу випускників навчальних закладів вищої освіти, як це спочатку передбачалося, що враховувала потреби: кому, скільки і яких потрібно фахівців. Проте насправді ця система була спрямована лише на дотримання процедури збирання заявок та подання їх у відповідні інстанції. Реальні потреби виробництва і кожної з підсистем (початкової, середньої і вищої) професійної освіти не стільки кількісного, скільки якісного характеру ніколи не враховувалися і просто не були визначені.

Ситуація у сфері освіти зумовлена тим, що різко знизився і дедалі продовжує знижуватися виробничий потенціал, не оновлюються техніка і технологія, в результаті чого економіка суспільства набуває все більш загрозливого для національної безпеки характеру. Падає потреба виробництва у високоосвічених фахівцях, оскільки можна обходитися без них в умовах застарілих технічних і технологічних систем.

Зазначена форма залежності була пов'язана з так званими базовими і дослідницьким підприємствами, на виробничій та дослідницькій основі яких виникало багато професійних установ. На цих підприємствах учні проходили практику і виробниче навчання, брали участь у дослідницьких роботах. Від заводів та фабрик спрямовувалась

частина коштів для розвитку матеріально-технічної бази навчальних закладів і навіть фінансового заохочення інженерно-педагогічного складу [2, с. 197].

Проте раніше державний характер освітньої системи, на наш погляд, означав в Україні повну її централізацію і відповідно характер управління, який впливав з цього, що відповідно збігалося з цілями та інтересами національної безпеки. Це одна з умов ефективної реалізації потенціалу інноваційної освітньої системи. Разом з тим існувала, однак, залежність освіти не тільки від держави в особі її центральних і місцевих органів влади і управління, а й від виробництва як однієї з умов успішного просування фахівців вищої освіти та їх самореалізації в різних сферах діяльності.

Таким чином, спільна з підприємствами діяльність для інституту професійної освіти завжди мала особливе значення і створювала чудові умови для реалізації потенціалу у всіх сферах діяльності в інтересах національної безпеки. Тим більше, що саме підприємства виступали основними споживачами «продукції» професійної освіти (молодих фахівців) і в той же час її головним замовником. Спочатку обвал, а потім і розвал великого промислового виробництва в країні різко змінив відносини між ними і системою професійної освіти і значною мірою зумовив кризу останньої, створивши тим самим реальну загрозу досягнутому балансу інтересів національної безпеки України в цій сфері.

Перехід до ринкової економіки означав кінець відносин базових підприємств і дослідницьких організацій, та й самих професійних установ. Останні позбулися потужних покровителів, залишившись один на один з мінливою економікою і життям при різкому скороченні (а часто і зникненні) державної та муніципальної підтримки. Ряд установ початкової та середньої освіти були закриті, багато які наблизилися до межі ліквідації. Система освіти, опинившись під таким пресом і не володіючи гнучкими адаптаційними механізмами, опинилася в стані глибокої кризи. Вища освіта почала готувати фахівців, які явно не мали змоги реалізувати себе.

Говорити про кризу освітньої системи як інституту і як системи, на наш погляд, означає мати на увазі її нездатність виконати свої функції і впоратися з покладеними на неї завданнями формування повноцінної особистості, здатної самоствердитися, самореалізуватися, саморозкритися в різній, у першу чергу професійній, діяльності в інтересах національної безпеки України.

Саме розрив внутрішніх зв'язків у соціальній політиці призвів до такої ситуації, яку сьогодні прийнято називати незапитаністю професійної освіти. Свої власні проблеми, важкорозв'язні в умовах кризи суспільства, його економіки, політики, ідеології, культури, довели і державу, і виробництво, і науку, і культуру до відмови від взаємозв'язків з основами національної безпеки країни.

Для того щоб створити оптимальні умови, необхідно втілити в життя гуманізацію життєдіяльності колективів (педагогічного та учнівського), включити гуманістичні ідеали у навчально-виробничий

процес, відновити пошук способів реалізації творчого потенціалу особистості на основі самоствердження як цілісного процесу формування розвинутого індивіда і члена соціуму. У цьому зв'язку досить актуальним є створення умов, за яких проблема узгодженості групових інтересів з громадськими не буде впливати на інтеграційні процеси, що об'єктивно набуває домінуючого значення в різних сферах забезпечення національної безпеки країни. Тому необхідно, з одного боку, створювати такі суспільні умови, такий господарський механізм, за яких індивідуальний і груповий егоїзм не отримуватиме свого розвитку, а з іншого – всіляко підвищувати роль освітньої системи в інтересах національної безпеки, не ідеалізуючи при цьому її рівень.

Сьогодні в процесі навчально-пізнавальної та навчально-виробничої діяльності недостатньо виховувати господаря виробництва, потрібні конкретні умови для виконання саме господарських функцій у реальному виробничому середовищі. Чим багатші й різноманітніші інтереси людей, що складають суспільство, тим, безумовно, складніше створити умови для їх реалізації, але з іншого боку, тим консолідованіше, мобільніше в якісному плані суспільство, тим ефективніші результати його діяльності.

Отже, основи техніки, спеціальні технології будуть розглядатися з точки зору їх зв'язку із сучасністю і перспективами розвитку. Обґрунтування фактів, які будуть підводити учнів до наукової інтерпретації процесів і явищ, що зустрічаються у трудовому та суспільному житті, допоможе розумінню провідних світоглядних, технічних ідей і закономірностей в інтересах забезпечення національної безпеки [3; 4; 5].

Крім того, поява нових розділів у загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних дисциплінах сприятиме розгляду взаємодії між природою і людиною, соціальним і професійним, теорією і практикою, колективними, особистими і суспільними інтересами, які повинні бути постійним рушієм у забезпеченні інтересів національної безпеки держави.

Необхідні суттєва зміна змісту і структури освітньої системи, досягнення її конкурентоспроможності, усунення в ній зайвого дублювання в підготовці кадрів, оптимізування переліку професій та спеціальностей, і, головне, слід усунути відрич професійної освіти від потреб державного і регіонального ринків праці, що призводить до великих витрат у забезпеченні національної безпеки. На сьогодні в Україні немає освітніх програм, які б забезпечували таку інтеграцію. Внаслідок цього в Україні є величезний дефіцит професійно підготовлених фахівців з організації економічно ефективної інноваційної діяльності. Однак потреба у таких фахівцях гостро відчувається в Україні.

Для підготовки фахівців, здатних вирішувати завдання інноваційного підприємництва в сфері технічного прогресу, слід розробити такий зміст освітньої системи, в якій були б інтегровані необхідні для успішної інноваційної діяльності компоненти технічної творчості, з одного боку, та підпри-

ємництва з іншого. Підготовка спеціалістів завжди починається з визначення ясних чітких цілей, що виконують системоутворюючу функцію. Саме вони визначають загальну спрямованість системи підготовки фахівців і пов'язують до купи решту компонентів. З них починається методологічна реалізація інноваційної освітньої системи в інтересах національної безпеки країни. Цілі підготовки фахівців формуються поза системою освіти. Вони впливають із загальних соціально-економічних та державних умов, з аналізу конкретних умов діяльності, що охоплюють сукупність предметів праці, техніки, технології, організацію сучасного виробництва і зміст праці спеціаліста.

Звичайно, сама освітня система переживає процес глибокої трансформації під впливом соціально-економічних змін, що відбуваються в суспільстві. Перехід до ринкової економіки не міг не привести всі підсистеми освіти, її установи та навчальні заклади до пошуку нових ідей та шляхів свого розвитку, однак реалізувати їх повною мірою освітня система зуміє лише в тому випадку, якщо буде забезпечена персоналом, що відповідатиме сучасним завданням розвитку виробництва і суспільної перебудови.

Саме в такій ролі освітня система може виступати джерелом зміцнення системи гарантування національної безпеки держави. Це дозволить, поперше, підняти на новий рівень ідейно-моральний вплив продуктивної праці, визнати її самоцінність як вихідний принцип аналізу виробничих відносин, і, по-друге, націлити форми підприємницької діяльності в професійних закладах на забезпечення необхідних умов для реалізації потенціалу освітньої системи в інтересах національної безпеки (ефективного навчання і виховання).

Володіючи певною спрямованістю і структурно впорядкованістю, механізм реалізації буде орієнтований на узгодження інтересів освітньої системи і національної безпеки. Його функціонування на тому чи іншому виховному етапі буде передбачати не тільки узгодження інтересів взаємопов'язаних сторін і властивостей соціальної дійсності, але їх розвиток і прогнозування.

Втілення прагматичних ідей у життя висуває ряд вимог до соціальної політики щодо створення умов реалізації потенціалу, в яких інноваційна освітня система буде відповідати не тільки інтересам національної безпеки України, але й світовим стандартам. Серед цих вимог можна виділити такі, як:

- уніфікація термінології спеціальних предметів;
- забезпечення взаємозв'язку соціальних і професійних знань;
- встановлення інтегрованої й диференційованої частин у навчальних дисциплінах;
- виявлення нових сфер технічного знання на основі тенденцій розвитку науково-технічного прогресу і введення нових тем, спецкурсів та факультативів;
- введення в програми та підручники досвіду раціоналізаторів та винахідників;
- розробка творчих завдань для формування

здібностей та втілення духовних і фізичних можливостей учнів у професійній діяльності;

– створення варіантних модулів для індивідуального навчання;

– поглиблення знань і придбання умінь і навичок з інших професій з метою розширення професійного профілю;

– встановлення оптимального співвідношення між циклами і навчальними предметами в структурі навчального плану;

– введення емоційно-ціннісного досвіду розуміння зв'язку «техніка-людина».

Виконання цих вимог дозволить створити умови, за яких інтеграційні процеси будуть визначати перехід навчальних установ від вузькоспеціалізованого навчання до навчання за групами робочих професій і професіями широкого профілю. Тільки на основі такого загального інтересу, сформованого на принципі соціального консенсусу, можна проводити єдину політику, яка відображатиме реалі-

зацію інноваційної освітньої системи в інтересах гарантування національної безпеки країни.

Висновки. Таким чином, щоб система професійної освіти плідно впливала на зміцнення позицій системи національної безпеки, інтереси освіти не повинні суперечити інтересам держави, а інтереси держави повинні знайти своє відображення в розвитку освіти, що збігаються з інтересами особистості і суспільства. Тому, на наш погляд, держава повинна створити умови, за яких реалізація потенціалу в інтересах національної безпеки полягала б: у створенні процесу теоретичного і виробничого навчання; у вихованні майбутнього фахівця на основі прогресивних форм організації праці, широкого вивчення революційних зрушень у техніці і технологій, активізації засобів і методів навчання; у формуванні зацікавленості в учнів у результатах своєї діяльності у праці, її економічній оцінці, у створенні особистої та суспільної власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дворніченко Л.Л. Професійне самовизначення молоді в умовах суспільства ризику // Науковий вісник. – (Серія «Філософія») / Хар. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2009. – Вип. 31. – С. 153-157.
2. Матвій М. Стратегічні пріоритети розвитку освіти в Україні // Вісник ТАНГ. – 2003. – № 5/1. – С. 196-199.
3. Медвідь Ф. Політико-правові засади концепції національних інтересів України // Політичний менеджмент, 2007. – № 6(27). – С. 66-73.
4. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) / Н.Р. Нижник, Г.П.Ситник, В.Т. Білоус: Навчальний посібник / За заг. ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. – Ірпінь, 2000. – С. 14.
5. Троцький Я.О. Глобалізаційні виклики національній безпеці України в контексті європейських інтеграційних процесів: автореф. дис. канд. політ. наук: 21.01.01 Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. – К., 2010. – 20с.
6. Шишов С. Компетентностный подход в образовании: международный аспект / С. Шишов, В. Кальней // Відкритий урок. – 2004. – № 17-18. – С. 20-21.
7. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 62-67.